

DOI: [10.32702/2307-2156-2019.5.2](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.5.2)

УДК: 351.776/393.05

В. В. Божкова,

*доктор економічних наук, професор кафедри бізнес-економіки та адміністрування, фізико-математичний факультет, Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка
ORCID: 0000-0002-1557-3819*

А. О. Білан,

*Магістрантка спеціальності «Публічне управління та адміністрування», кафедра бізнес-економіки та адміністрування, фізико-математичний факультет,
Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка,
ORCID: 0000-0001-8942-7809*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ СФЕРИ РИТУАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Victoriya Bozhkova

*Doctor of Economics, Professor at the Department of Business Economics and administration,
Faculty of Physics and Mathematics, Sumy Anton Makarenko State Pedagogical University
Anna Bilan*

*Master's Degree student in Public Management and Administration,
Department of Business Economics and administration, Faculty of Physics and Mathematics,
Sumy Anton Makarenko State Pedagogical University*

PROBLEMS AND PROSPECTS OF REFORMATION OF RITUAL SERVICE BUSINESS

У публікації проаналізовано основні аспекти надання ритуальних послуг в Україні, в тому числі, передбачені чинним законодавством, методи поховання. Досліджено природу проблем, зумовлених прогалинами у системі державного регулювання у сфері ритуальних послуг, а також визначено основні шляхи їх подолання для покращення економічного благоустрою України. Зокрема, стосовно питань виділення додаткових земельних ділянок для влаштування нових місць поховання, внаслідок чого відбувається зміна їх основного призначення, що перешкоджає суспільно-корисному і ефективному використанню якісних властивостей багатих земельних ресурсів, а також охорони навколишнього середовища, безпечної екології та ін. Обґрунтовано актуальність популяризації кремації та запровадження альтернативних методів поховань в контексті реформування сфери ритуальних послуг з метою уникнення неповоротних і тяжких наслідків як для економіки країни, так і навколишнього середовища.

The publication analyzes the main aspects of providing ritual services in Ukraine, including those provided by the current legislation, burial methods. The sphere of ritual services is special because it covers the interests of the whole society without exception, each person has a life cycle, after which she has the right to burial her body. In Ukraine, the burial of the deceased can be carried out by: burial in the grave of the coffin with the body of the deceased; burning in the crematorium of

the coffin with the body of the deceased and burial in the grave or placement in a columbar niche urns with the ashes of the deceased; disfiguring the dead of the dead.

The nature of the main problems in the sphere of ritual services in Ukraine is investigated and directions of their solution are formed. Among them, the problem of overcrowding of cemeteries and the lack of vacant spaces for future burials, insufficient number of crematoriums to meet the population's demand for this service was considered. Today there are three crematoria: in Kiev, Kharkov and Odessa. Their activities also have their advantages and disadvantages. An alternative can be green funerals, the essence of which is the burial of a body without a coffin using natural materials, followed by a planted tree at the place of the grave. It is assumed that in the event of the introduction at the legislative level of alternative economically viable more environmentally safe methods of burials not related to burial of the body or urns with ashes of the deceased due to the closure of the cemetery can significantly increase the area of green zones of settlements, respectively, the impact factor on the surrounding the environment will become positive. In the future, with the popularization of new modern methods of graves not associated with the creation of physical graves, the need to allocate additional plots of land for the construction of new cemeteries will disappear and, accordingly, the main purpose of land will not change, which is a positive economic factor. The necessity in the course of reforming the sphere of ritual services is to legally establish new modern methods of burial, not related to burial in the body of the deceased, and necessarily form the material and technical subsoil for their implementation, which will ensure improvement of the economic improvement of Ukraine and significant saving of natural resources, which are used for making coffins and ritual items.

Ключові слова: *реформування; ритуальні послуги; кремація; поховання; земельна ділянка; зелені поховання; кладовище; навколишнє середовище.*

Key words: *reformation; ritual services; cremation; burial; land plot; green funeral; cemetery; environment.*

Постановка проблеми. В системі реформування державного управління в Україні, яка охоплює майже всі сфери суспільного життя, однією з соціально-значущих напрямків є сфера ритуальних послуг. Потреба її кардинальних змін зумовлена необхідністю вдосконалення механізмів надання послуг не лише в правовому полі, а й у забезпеченні як фізичного так і психологічного сприйняття українським суспільством альтернативних методів поховання для вирішення нагальних економічних і екологічних проблем, які можуть спричинити неповоротні і тяжкі наслідки. Пріоритетними напрямками реформування на сучасному етапі виступають популяризація ідей охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні аспекти організації та забезпечення надання ритуальних послуг потребують дослідження спеціалістами і вченими різних галузей, оскільки дане питання носить комплексний характер. Проблемні питання, що стосуються кладовищ розглядали Нікогосян Н.І. [11], Суханова О.А., Якушин С.Б., Кравчук А.М., Трошкіна О.А. [3]; аспекти трансформаційного розвитку ринку ритуальних послуг – Д. Голоवेशко, Т. Гайдай; питання державного регулювання сфери ритуальних послуг в Україні – Руда І.І. [5]; питання санітарно-гігієнічного стану ґрунтів кладовищ – Ушакова О.В. та інші. Проте, на даний час недостатньо досліджено проблемні аспекти і напрямки реформування сфери ритуальних послуг з метою її вдосконалення, що відповідно актуалізувало науковий інтерес.

Мета статті. Метою статті є дослідження шляхів вирішення економічних і екологічних проблем, зумовлених прогалинами у системі державного регулювання сфери ритуальних послуг, а також формулювання напрямків реформування останньої.

Вклад основного матеріалу. Сфера ритуальних послуг є достатньо специфічною, перш за все через те, що охоплює інтереси всього суспільства без виключення, оскільки людина, як біологічна істота, має свій життєвий цикл, після завершення якого вона може реалізувати закріплене в ст. 6 Закону України № 1102-IV від 10.07.2003 р. «Про поховання та похоронну справу» (зі змінами N 2427-VIII від 17.05.2018) [1] право на поховання її тіла та належне ставлення до тіла після смерті. Реалізація такого права здійснюється невідкладно і має бути забезпечена кожному померлому, незалежно від його статі, соціального статусу, місця проживання чи смерті, національності, громадянства, раси, кольору шкіри, віросповідання, політичних та інших переконань, етнічного та соціального походження, майнового стану, мовних або інших ознак.

В Україні законодавчо врегульовано виключний перелік способів поховання померлих. Відповідно до статті 26 Закону України «Про поховання та похоронну справу» поховання померлих може здійснюватися

шляхом: закопування в могилі труни з тілом померлого; спалювання в крематорії труни з тілом померлого та закопування в могилі чи розміщення в колумбарній ніші урни з прахом померлого; розвіювання праху померлого [1]. Інгумація – це найпоширеніший в Україні спосіб поховання, який забезпечується наданням супутніх ритуальних послуг, передбачених Необхідним мінімальним переліком окремих видів ритуальних послуг, затвердженим наказом Держжитлокомунгоспу України від 19 листопада 2003 р. № 193 [2], таких як: викопування могили ручним або механізованим способом, опускання труни з тілом померлого в могилу, закопування могили, формування намогильного насипу, ін.

Крематорій (від латинського «cremator» – спалювати, або ж «crematio» – горіти) – це ритуальна будівля, призначена для віддання тіл (останків) померлих вогню (кремації) [3]. Перші крематорії були побудовані в Італії в Мілані у 1875 році. Вже в 20-х роках минулого століття в багатьох європейських містах навіть з населенням менше 100 тисяч жителів, вважали можливим мати крематорій, а в населених пунктах з кількістю жителів понад 110 тисяч сьогодні наявність крематорію є основою містобудівної санітарної норми [4]. Нині кремація широко поширена в Північній Америці, Європі, обов'язкова у країнах Південно-Східної Азії. Так, у США налічується 2689 крематоріїв; в Англії – 270; в Чехії – 27; в Китаї – 1745, у Франції – 163; в Японії – 1509 [5]. Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 08.08.2013 р. № 373 затверджено «Правила користування крематоріями» [6]. Поняття крематорію визначено в Законі України «Про поховання та похоронну справу», відповідно до якого «це спеціальна інженерна споруда з устаткуванням, призначеним для спалювання трун із тілами померлих» [1]. В Україні на сьогоднішній день діють три крематорії: у Києві, Харкові та Одесі, що фактично обмежує право жителів інших регіонів скористатися передбаченим законом правом на послуги кремації, тому що для них це економічно не вигідно і територіально не зручно. За даними ритуальних служб органів місцевого самоврядування, шляхом кремації: в 2016 році поховали 24,6 тис. осіб – 4% від загальної кількості поховань померлих; у 2017 році 26,0 тис. осіб – 4% та в 2018 році 29,6 тис. осіб – 6% відповідно.

Виходячи з вищевикладеного, наявність лише трьох, законодавчо закріплених, методів поховання свідчить про застарілість української нормативної бази і недостатнє матеріально-технічне забезпечення у сфері ритуальних послуг для задоволення споживчих потреб в повному обсязі.

Крім того, однією з головних проблем у сфері ритуальних послуг в Україні залишається переповненість кладовищ, в результаті чого виникає нестача вільних місць для майбутніх поховань. Відповідно до Порядку утримання кладовищ та інших місць поховань, затвердженого 19.11.2003 р. Наказом Держжитлокомунгоспу України №193 «Площа ділянки, відведеної під місце традиційного поховання, визначається з розрахунку 0,24 га на 1000 чоловік, що проживають у міській, та 0,1 га на 1000 чоловік у сільській місцевостях. Для організації поховання урн з прахом померлого ця норма становить 0,02 га на 1000 чоловік. Розміри земельних ділянок, що відводяться для поховання, допускається уточнювати залежно від співвідношення місць традиційного поховання і місць для поховання урни з прахом, з урахуванням місцевих умов. Мінімальна територія місць поховань складає 0,5 га.» [7]. Погоджуємось із думкою Рудої І.І. [5], що частково цю ситуацію можна покращити за рахунок підпоховання в могилі, де вже похована людина, з дня смерті якої минуло понад 20 років. Але це не допоможе кардинально вирішити питання дефіциту землі.

Відповідно до ст. 19 Земельного кодексу України землі України за основним цільовим призначенням поділяються на такі категорії [8]:

- а) землі сільськогосподарського призначення;
- б) землі житлової та громадської забудови;
- в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- г) землі оздоровчого призначення;
- ґ) землі рекреаційного призначення;
- д) землі історико-культурного призначення;
- е) землі лісогосподарського призначення;
- є) землі водного фонду;
- ж) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

У зв'язку з обмеженістю вільних земельних ресурсів в межах населеного пункту виділення додаткових земельних ділянок для влаштування місць поховання здійснюється за його межами в більшості випадків за рахунок земель категорій сільськогосподарського та лісогосподарського призначення. В результаті чого призначення таких земельних ділянок змінюється, що, по-перше, перешкоджає активному суспільно-корисному і ефективному використанню якісних властивостей багатих земельних ресурсів, що є одним із способів покращення економічного благоустрою України, по-друге, загострює екологічне питання, яке має комплексний характер: окрім того, що під загрозу вирубки потрапляють ліси і насадження, відбувається забруднення ґрунтових вод і поширення збудників інфекційних хвороб та ін. [9]. Популяризація кремації на даний момент є одним із найшвидших і найдоступніших шляхів подолання цієї проблеми.

В 1874 році була заснована Міжнародна федерація кремації. Цілі Федерації включають пропагування та надання інформації про практику кремації, ознайомлення населення планети з перевагами кремації з точки зору економіки, екології, гігієни, санітарії, етики та естетики [10]. Перевагами кремаційного комплексу вважають [11]:

- скорочення площі земельних ділянок, які виділяють для традиційного поховання в землю аж у 50-100 разів;

- раціоналізація використання міських земельних ресурсів;
- повна відсутність загрози здоров'ю й життю населення з боку цвинтарів-колумбаріїв, адже термін мінералізації останків скорочується з 20 років до 1 години;
- поліпшення загальної екологічної ситуації в місті;
- зниження санітарно-екологічної напруженості;
- скорочення витрат замовника на 25-40% на організацію церемонії поховання в порівнянні із традиційними похоронами.

Проте, кремація має і недоліки:

- 1) для їх роботи використовується значна кількість паливних ресурсів, в результаті чого в атмосферу викидається вуглекислий газ, що є головною причиною парникового ефекту, а також використовувані хімічні домішки проникають крізь фільтри і потрапляють в навколишнє середовище;
- 2) значний попит на урни для праху, які виготовляються з довговічних матеріалів і протягом тривалого часу не розкладаються.

Альтернативою таких урн можуть стати біорозкладаємі урни, які є екологічно безпечними і економічно вигіднішими, а як альтернативу вогневій кремації можна розглядати, наприклад, хімічну – на основі лужного гідролізу.

Сучасна світова спільнота дуже широко використовує нові сучасні методи поховання, що сприяє вирішенню ряду економічних і екологічних проблем. За даними Міжнародної Асоціації професіоналів похоронної справи [12] у європейських країнах поступово входять в моду зелені похорони, суть яких полягає в захороненні тіла без труни, а тільки в натуральних матеріалах з подальшим посадженням деревом на місці могили. Відповідно до п. 7.3. Державних санітарних правил та норм "Гігієнічних вимог щодо облаштування і утримання кладовищ в населених пунктах України" ДСанПіН 2.2.2.028-99, затверджених Постановою Головного державного санітарного лікаря України 01.07.1999 р. № 28 «При повному використанні територій під захоронення і неможливості проведення повторного поховання кладовище закривається. Території закритих кладовищ після завершення кладовищного періоду, при відповідному рівні упорядкування, можуть бути відведені під парки та сквери» [13]. Це означає, що в разі запровадження на законодавчому рівні альтернативних економічно-вигідних більш екологічно-безпечних методів поховань, не пов'язаних із закопуванням тіла або урн з прахом померлого (які виготовляються з нерозкладаємих або таких, що мають тривалий період розкладення, матеріалів) за рахунок закриття кладовищ можна значно збільшити площу зелених зон населених пунктів, відповідно фактор впливу на навколишнє середовище набуде позитивного значення. В подальшому, із популяризацією нових сучасних методів поховань, не пов'язаних із створенням фізичних могил, зникне потреба в виділенні додаткових земельних ділянок для облаштування нових кладовищ і, відповідно, основне призначення земель не буде змінюватися, що є позитивним фактором економічної складової.

Погоджуємось з позицією Міжнародної Асоціації професіоналів похоронної справи [12], що зелені похорони здатні поповнити доходи місцевого самоврядування, які можуть бути направлені на охорону та відновлення природних ресурсів. Так, канадські бізнесмени активно освоюють в своїй країні нішу екологічно витриманих ритуальних послуг, навіть ввели спеціальну категорію – «цвинтар-заповідник» – це кладовище, частина доходів від якого спрямовується на природоохоронні потреби.

Висновок. Виходячи з вищевикладеного, в ході реформування сфери ритуальних послуг необхідно законодавчо закріпити нові сучасні методи поховання, не пов'язані із закопуванням в землю тіла померлого, і сформувати інфраструктурне та матеріально-технічне підґрунтя для їх реалізації, що поступово зменшить кількість площ, зайнятих фізичними кладовищами, і сприятиме збереженню лісів і насаджень, які потрапляють в зону ризику при виділенні додаткових земельних ділянок під організацію кладовищ, використанню якісних властивостей багатих земельних ресурсів за їх основним призначенням, як наслідок – покращення економічного благоустрою України, а також сприятиме значній економії природних ресурсів – землі, каменю, сталі, тканини та деревини, які використовують для виготовлення трун та предметів ритуальної належності, необхідних для поховань, пов'язаних із закопуванням в землю.

Література.

1. Закон України «Про поховання та похоронну справу» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1102-15>
2. Необхідний мінімальний перелік окремих видів ритуальних послуг, затверджений наказом Держжитлокомунгоспу України від 19 листопада 2003 р. N 193 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-04>
3. Трошкіна О.А., Комар І.О., НАУ, м. Київ. Розміщення кладовищ в структурі населених пунктів. // Проблеми розвитку міського середовища. Вип.1 (13) 2015, с. 150-156 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/13989/1/Проблеми%20розвитку%20міського%20середовища%20%20випуск%201\(150\).Pdf](http://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/13989/1/Проблеми%20розвитку%20міського%20середовища%20%20випуск%201(150).Pdf)
4. Релігійно-інформаційна служба України. Cremaція проти поховання // Людина і світ. — 2000. — №6. — С. 48-50 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/library/periodicals/lis/lis_2000/lis_00_06/34357/

5. Руда І.І. Державне регулювання сфери ритуальних послуг в Україні. – дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством – Львів. – 2017 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/dis_Ruda.pdf
6. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 08.08.2013 № 373 затверджено «Правила користування крематоріями» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1469-13>
7. Порядок утримання кладовищ та інших місць поховань, затверджений 19.11.2003 Наказом Держжитлокомунгоспу України № 193 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1113-04>
8. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
9. Білан А.О. Шляхи вирішення проблем у сфері ритуальних послуг в межах реалізації електронного урядування в Україні // Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності: Матеріали ІІ всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції – Львів: ТзОВ «Галицька видавнича спілка», 2019. – С. 15-17
10. The Cremation Society of Great Britain // Membership of the International Cremation Federation – Режим доступу: <http://www.int-crem-fed.org/membership#members>
11. Нікогосян Н. І. Аналіз ринку сучасних об'єктів інфернальної архітектури і можливості застосування сучасного досвіду їх будівництва в умовах України / Н. І. Нікогосян, І. І. Зелінська, М. О. Долінін // Науково-технічний збірник «Містобудування та територіальне планування». – 2009. – Випуск 32. – С. 114-118
12. Міжнародна Асоціація професіоналів похоронної справи // Ритуалізовані сторони нашого життя – Режим доступу: <http://www.asociacia.com.ua/pages/view/zelen>
13. Державні санітарні правила та норми "Гігієнічні вимоги щодо облаштування і утримання кладовищ в населених пунктах України" ДСанПіН 2.2.2.028-99, затверджені Постановою Головного державного санітарного лікаря України 01.07.1999 N 28 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0028588-99?lang=uk>

References.

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine “On burial and burial”, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1102-15> (Accessed 14 May 2019).
2. State Committee for Housing and Communal Services of Ukraine (2003), “A minimum list of certain types of ritual services is required”, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-04> (Accessed 14 May 2019).
3. Troshkina, O.A. and Komar, I.O. (2015) “Placement of cemeteries in the structure of settlements”, *Problemy rozvytku mis'koho seredovyscha*, Vol.1 (13), pp. 150-156, [Online], available at: [http://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/13989/1/Problems%20%20development%20mysical%20media%20%20resources%201\(150\).pdf](http://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/13989/1/Problems%20%20development%20mysical%20media%20%20resources%201(150).pdf) (Accessed 14 May 2019).
4. Religious Information Service of Ukraine (2000), “Cremation against burial”, *Liudyna i svit*, vol.6, pp. 48-50, [Online], available at: http://risu.org.ua/ua/library/periodicals/lis/lis_2000/lis_00_06/34357/ (Accessed 14 May 2019)
5. Ruda, I.I. (2017), “State regulation of the sphere of ritual services in Ukraine.”, Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Lviv, Ukraine, [Online], available at: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/dis_Ruda.pdf (Accessed 14 May 2019).
6. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine (2013), Order “Rules for the use of crematoria”, [Online], available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1469-13> (Accessed 14 May 2019).
7. State Committee for Housing and Communal Services of Ukraine (2003), Order “Procedure for the maintenance of cemeteries and other places of burial”, vol. 193, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1113-04> (Accessed 14 May 2019).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), “Land Code of Ukraine”, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (Accessed 17 May 2019).
9. Bilan, A.O. (2019), “Ways of solving problems in the field of ritual services within the framework of implementation of e-government in Ukraine”, *Publichne upravlinnia ta administruvannia: konkurentni vyklyky suchasnosti. Materialy II vseukrains'koi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* [Public administration and administration: competitive challenges of the present: Materials of the 2nd All-Ukrainian scientific and practical Internet conference], Lviv, Ukraine, April 1, pp. 15 -17.
10. The Cremation Society of Great Britain (2019), “Membership of the International Cremation Federation”, [Online], available at: <http://www.int-crem-fed.org/membership#members> (Accessed 17 May 2019).
11. Nikogosyan, N.I. (2009), “Analysis of the market of modern objects of infernal architecture and the possibility of applying modern experience of their construction in the conditions of Ukraine”, *Naukovo-tekhnichnyj zbirnyk "Mistobuduvannia ta terytorial'ne planuvannia"*, vol. 32, pp. 114-118.

12. International Association of Funeral Professionals (2019), “Ritualized sides of our being”, [Online], available at: <http://www.asociacia.com.ua/pages/view/zelen> (Accessed 19 May 2019).

13. Chief State Sanitary Doctor of Ukraine (1999), Decree “State sanitary rules and norms “Hygienic requirements for the arrangement and maintenance of cemeteries in settlements of Ukraine” DSANPiN 2.2.2.028-99”, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0028588-99?lang=en> (Accessed 19 May 2019).

Стаття надійшла до редакції 20.05.2019 р.